

KİTAP SOHBETLERİ

AHMED CEVDET PAŞA

Sadrızam Koca Resid Paşa, ki tanzimat hareketinin önderi ve başlıca kahramanıdır, yeni kanunların tertib

Yazan:

Kemal Salih Sel

birliğin mefkûresinin hiç de yabancı değil.

«Kasası Enbiya» yı bir «belâgat âbide-

ye tanzimile uğruşırken, hâdislere temas edecek şerh hükümlerinden de mahrumat almak lüzumunu hissetti; Meşihatîten «münevver» fikrîli, vaktin icabını anlar, taassuba saptanmaz bir âlim» gönderilmesini istedi.

Resid Paşaya «arzuya muvafık zat» olarak yirmi dört yaşında bir genç sarıklı getirdiler!

Paşanın tereddüdü, ilk bakışta zâif oldu: Genç hocanın «parlak mavi gözlelerinden kavalcımlar» saçılıyordu. Resid Paşa, az zamanda, onun Allah vergisi zekâsına hayran kaldı; «drayetini, karihi ciyadetini, tahrir kudretini, ihsat selûnetini, rey isabetini, hele dostlara müruvvetini» o kadar beğendi ki, - aradan iki sene geçmeden - ona «yalnuz şerh hükümleri izah, kütübhaneye işlerini tedvir, çocuklarını talim» gibi hizmetler vermekle kalmadı, «devlete aid en mutena ve mahrem işleri bile» tevdiiden çekinmedi.

Resid Paşa aldandı mamışı.

Bu genç, o tarihten itibaren geçen elli sene içinde, bir çok ileri hareketlerin içinde ve başında bulundu: Bir çok yüksek mevkilere çıktı; vali oldu, nazır oldu, vezir oldu, hattâ vükelâ heyetine riyaset etti.

İlk «Darülmüallimin» i o kurdu, ilk «Hukuk mektebi» ni o tesis etti, ilk Nümune mektebini o açtı. «Türkçe» yi kaldeye rapteden ilk eser onun kaleminden çıktı. Halkın anladığı ilk açık Türkçe'yi o yazdı. Tarih okuma zevkini, İslâm ve Osmanlı tarihlerine aid muhalled eserlerle, o uyandırdı.

Ve asıl mühimmi adli inkılabın teminini etti; şerh ve mahkemelerinin yanısıra ilk nizamiye mahkemelerini kurdu, ilk kanunlarımız onun müstesna kaleminden çıktı.

Denebilir ki her hareketi memlekete bir adım kazandırdı; Kur'an, ilk defa onun zamanında basılabildi; ilk Türk anonim şirketi onun eseridir; maliye mizin kullandığı yanlış takvim usulüne karşı mücadeleyle o açtı, ilk...

Fakat bu sütunlar genç sarıklının eserlerini ve hizmetlerini saymaya yetmez. Eksiklerini ve boşluğunu ancak ismi doldurabilir: Ahmed Cevdet Paşa.

Büyük hukuk âlimi Ebul'ulâ Mardî'nin onun hakkında nerettiği eseri, fevkalâde istifade ederek, okudum. Eser büyük kitâda üç yüz elli küsur sahifedir. «Medeni Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa» ismini taşıması, hukukçular dışında kalan münevverleri ürkütmemelidir. Çünkü eser, isminde taşıdığı vasfı en mükemmel şekilde ihtiva etmekle kalmamış, Ahmed Cevdet Paşayı - on yedi yaşında Tuna kıyılarından ayrılıp İstanbul'a gelişinden başlayarak - ölümüne kadar, günü gününe denecek bir yakınlıkla takip etmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa mevzuu, muhterem Ebul'ulâ Mardî için, 35 senedenberi ılgal ettiği kürsüsünün icablarından olarak, zaten yabancı değildi ve enine boyuna tetkik edilmiş bulunuyordu. Fakat müellif, eseri hazırlarken bu bilgi ile de iktifa etmemiştir; yeni araştırmalar yapmış, Cevdet Paşa ve eserleriyle alakalı neler bulabılmış ise, hepsini elden geçirmiştir. Bu arada İnkılâb Müzesinde mahfuz bulunan yazmalar, devlet arşivindeki vesikalar üzerinde tetkikler yapılmış, Kütübhaneye kütübhaneye dolaşmış, bilhassa İbnü'l'emîn gibi esatizin malûmat ve mahfuzatından büyük istifadeler edilmiştir. Bu araştırmalar «Adeta «keşif» lere müncer olmuş, «muayına» ları çözmüştür. Bu sebebledir ki eser, münhasıran Cevdet Paşayı ilgilendiren bir kitab olmakla kalmamıştır; dört padişah devrinin bir çok politika ve ilim adamlarını iyi ve fena taraflarile tanıtan ayrı bir değer kazanmıştır.

Eser okunduğu zaman müellifin şark ve garb hukukundaki derin vükrufu karşısında hayranlık duymamak mümkün olmuyor. Müellifin böyle cazib bir fâdosi var ki, eserini âklet merkezi teşkil eden Mecelle çalışmalarına aid faaliyetleri okurken bile, kendimi arkası ne

gelecek diye, sabırsızlanmış buldum.

Bu kitab, Cevdet Paşanın ölümünün elliinci yıldönümünde, Hukuk Fakültesi profesörler meclisi karârile hazırlanmaya başlanmış ve merhumun aziz hatırasına ithaf olunmuştur. Cevdet Paşa 1895 te öldüğüne göre bu yıldönümü 1945 te hulûl etmiş, fakat eserin hazırlanması ve basılışı, bu sene başlarına kadar, intişarını uzatmıştır.

Kitabımız, Cevdet Paşayı hukuk cephesinden tetkik ediyor. Halbuki onun bir «dül âlimi», diğeri «vak'anüvis» iki şahsiyeti daha vardır ki bu son ki vasfı galiha birincisine faik. Hele üçüncüsü ikincisine de üstündür.

Hukukçu Cevdet Paşa - Ebul'ulâya göre - bir hukuk ilmi adamı, bir fıkıh mütehassısı olmaktan ziyade yurdda hukuk ilminin gelişmesine büyük ölçüde çalışan, yürürlükteki hükümleri kanun haline çeviren, bizde kanunlaştırma usullerini yapan, düsturu vücude getiren bir inkılâbî idi. — Mecelle tahrir bakımından esî yazılmıyacak kuvvette bir şaheserdir. Ahval müsaid olup ikmal edilebilseydi, yeni medeni kanunumuzun bazı kısımlarına mehzaz bile olurdu. — «Cevdet Paşa, en basit talimatnamelerden tutunuz da medeni hukuka kadar müdevvenatı vücude getirmeye, nefsinî hasretmişti. Bütün bunları içten gelen bir sevinçle yapmıştı.»

Ş Mecellenin ilk yüz maddesini teşkil eden «küllî kaide - vecize» ler - muhterem müellifin bu yüz maddeyi mehzazlarile birlikte bir araya tophıyarak kitabına dercesanesiden öğreniyoruz ki - Ehadisi Şerifeden ve İbn-i Nüceym'den ikubas ve tercüme edilmiştir. Bu iktibasları hangi kalem Cevdet Paşa kudretinde tercüme edilebilirdi?

Bu vecizelerden işte hepimizin hatırlıyacağı bir kaç tanesi: «Beraat-i zimmet asıldır - Şek ile yakın zail olmaz - Mânî zail olunca meinnu avdet eder - Kişi ikrarile ilzam olunur - Teberru ancak kabızla tamam olur - Def'i mefasid, celbi menafiden evlâdır.»

Ya müverrih Cevdet Paşa?.. O, alelâde bir «vak'anüvis» değildi, tarihinin ilmi usuliere yazdı. Ebüzziya merhumun - Naima'yı istisna ederek - dediği gibi, altı yüz senedenberi gelen altı yüz müverrih arasında Cevdet Paşa değerinde olanı yoktur. Devrin âlim ve fazıl müverrihi İbnü'l'emîn de onun beynelmüverrihin mümtaz bir mevki sahibi olduğundan bahsederek şöyle söyler: «Cevdet Paşanın faziletli ümîyet tarihîten müstağnidir. Ulumu şarkiyede yed-i tula sahibi idi. Türk, Arab, Fars lisanlarının gavamızına vakıf, her şeyden bahse kadir bir merd-i fazıl idi.»

«Dil âlimi Cevdet Paşa» ya geçince, «Türkçe» yi «Kavaid-i Osmaniye» isimindeki eserile ilk defa zapt ve rapt altına alanın o olduğunu söylemek kifayet eder. «Türk Teceddüd Edebiyatı» nun tek tarihini yazan güzide edib İsmail Habib der ki: «Kavaid-i Osmaniye, (türkçe) nin tarihinde bir merhale dir.»

Merhumun «vak'anüvis» sıfatı ile ve «Vâsif tarihi» ni takiben yazdığı «Cevdet Tarihi» 12 cilttir. (H. 1189 - 1241) arasındaki 52 senelik vakayie şamildir. Onu «Lütfi tarih» takip eder.

Bu tarihinin, İmparatorluğun istilâ devrindeki manasız fütuhatını tahlil eden bir yerindeki şu parça rahmetli M. Turhan Tanın dikkatini çekmişti:

«... Macaristan ve Hırvatistan fütuhatı ile uğraşmaktan ise Kazan ve Ejderhan Hanlıklarının ele geçirilmesi daha doğru olurdu. Çünkü Kafkas, Ejderhan ve Kazan halkı ile mücahese ve mezhebi ittihad vardı, kaynaşmak tabii idi. O halde Kazan dahil sair eyaletler şekline girerdi; ve Ejderhan, Kazan vastasıle, büyük Tataristanda da devletin nüfuzu kökleşirdi.»

(Bu fıkradaki (mücahese) tabirinin (milliyet) anlamına geldiği kolaylıkla anlaşılır. Demek ki Cevdet Paşa «Türk

ai. olarak vasıflandıran Ebul'ulâ, Arab dil ve edebiyatındaki vukufunun da verdiği salâhiyetle diyor ki: «Kasası Enbiya» yada hattıb Kas bin-i-Salide'ye aid hatbenin tercümesi aslından daha güzel, ahenkli ve belîğdir.»

Ölümünden üç sene evvel 1892 de Abdülhamide takdim ettiği «Maruzat» ın daki bir fıkraya muhterem Ebul'ulâ dikkatli celbediyor. Bu fıkradaki müteallim «mesrutiyetin ruhuna uygun olduğu gibi «padişahı nazıkâne tahlîli de medeni cesaretine bir nişane» dir:

«Tarihçe müsabet ve mücerrebdir ki hükümdarlar her ferde galib olur. Anlara karşı yalnız efkârı umumiyeye vardır ve efkârı umumiyeye bazı düvelde aşkâr olup kesdini gösterir. Bazı düvelde dahil mestur olup pek sıkılırsa birdenbire bir vak'a çıkarır. Binaenaleyh hükümdaran her vakit efkârı umumiyeden ihtiraz edegelmştir.»

Genç «Maruzat» ının bir başka yerindeki şu fıkrâ, politika hayatının ne kadar değişmez bir kaldesidir: «Politika âlemi bir başka âlemdir, kişi karındaşı olsa feda eder.»

Bir mecmual tarihîye olan «Maruzat» gibi, hatıralarını ihtiva eden «Tezâkir-i Cevdet» in, merhumun kendi kaleminden çıkmış yazma nüshalarından ilki Tarih Kurumunda, diğeri İnkılâb müzesinde mahfuzdur. Millî Eğitim Bakanlığı alâkadar olsa, her sene yâzlercesi, basılan eceblî klasikler arasında, kendi klasiklerimizle bu iki müstesna eserine de kolaylıkla yer verebilir.

Cevdet Paşa hakkında yazılmış iki eser vardır: Biri İsmail Hakkı Beyin Ordördüncü asır Türk muharrirleri serisinde merhumu isimle adlandırılmış eser, diğeri kız Fatma Aliye Hanımın «Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı» isimindeki kitabıdır. Cevdet Paşanın en güzel ve sahîh hal tercümesi üsted İbnüleminin Evkaf Nezareti ve nazırları eserinde yazılmıştır. Muallim M. Cevdet merhumun Tedrisat mecmuasında neşredilmiş konferansı iyi bir etüd olduğu gibi, Ahmed Mithat Efendi merhumun (Fatma Aliye Hanım) isimli eserinden de Cevdet Paşanın hususiyetleri bakımından istifade edilebilir.

Muhterem Ebul'ulâ'nın eserinin son kısmında Cevdet Paşanın kaleminden çıktığını pek kıymetli vesikalar ve birçok fotoğraflar vardır. Hele merhumun mezar taşındaki kitabeyi gösteren fotoğraf bidden meharetle alınmış ve pek güzel basılmıştır. Cevdet Paşa 1312 (1895) te ölmüştür. Ölümü için düstürlenen tarihler arasında (Ahmed Cevdet Paşa vefat eyleli) mısral ailesi tarafından tercih edilerek mezar taşına hâkkedilmiştir.

Merhum, bir an için gözlerini açıp rebilseydi, bu (tarih) i pek beğenecekti. Çünkü (Belâğati Osmaniye) isimli eserinde şöyle söyler:

«Tarihin en âlâsı haşivden ârl ve mured olan manayı kemali vuzuhla ifade edenidir; mısraî âzâde, yani diğer mısraa merbut olmayan bir mısraî herceste'dir. Sürurinin (Oldu Salih Efendi Desterdar) mısraî gibi ki bunu istima eden kimse Salih Efendi namında bir zatın defterdar olduğunu fehmeder ve cemi harufu hesab olunduğunda 1214 senesinde vukuu malûm olur. Süruri binlerce nazmettiği tarihlerin içinde en ziyade bunu beğeniyormuş.»

Kemal Salih SEL

Mangala düşerek yanan çocuk

Kadıköyünde Yeldeğirmeninde oturan Ahmedin 4 yaşındaki oğlu Hüseyin, odada oynarken mangalın üzerine düşmüş ve muhtelif yerleri yanarak Nümune Hastanesine kaldırılmıştır.

Hendeğe yuvarlanan otomobil

Soför İbrahim'in idaresindeki taksit Topkapı Edirnekapı arasındaki asfalttan hızla geçerken direksiyonun rotu kırılmış ve araba asfalt kenarındaki bir hendeğe yuvarlanmıştır. Kaza sonunda soför ağır surette yaralanmıştır.

Otomobil altında kaldı

Balatta Balozcu sokağında oturan 12 yaşında Avram, tramvayın ters tarafından atlamak isterken arkadan gelen 601 numaralı hususî otomobilin altında kalarak ağır surette yaralanmıştır.

